

Vilniaus miesto teatras: tyrimas iš lietuviškosios perspektyvos

Aušra Martišiūtė-Linartienė

Vida Bakutytė, *Vilniaus miesto teatras: egzistencinių pokyčių keliu 1785–1915*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, 528 p.

Vida Bakutytė – žinoma Vilniaus miesto teatro istorijos tyrinėtoja, daugelį metų medžiagą kaupusi Lietuvos ir užsienio archyvuose, bibliotekose iš rankraštinių ir publikuotų šaltinių, periodinės spaudos, dokumentinės ir monografinės literatūros. Atskiri šio tyrimo aspektai pristatyti įvairių mokslinių konferencijų klausytojams, straipsniuose mokslo žurnaluose *Menotyra*, *Lietuvos muzikologija* (net devyni straipsniai nurodomi išnašose, taupant knygos apimtį ir pasikliaujant skaitytojo noru sužinoti daugiau). Solidžiam veikalui *Vilniaus miesto teatras: egzistencinių pokyčių keliu 1785–1915* Bakutytė pirmą kartą lietuvių kultūros istorijoje pateikė viso Vilniaus miesto teatro gyvavimo laikotarpio tyrimą, kuris ankstesnių tyrėjų buvo suskaidytas į dvi dalis. Lenkų teatro istorikams Vilniaus miesto teatras yra reikšmingas lenkų teatro raidos etapas, trukęs iki 1864 m., kai teatre buvo uždrausta lenkų kalba. Rusakalbio Vilniaus miesto teatro laikotarpis po 1864 m. „tik labai epizodiškai atsispindi rusų teatro istorijai skirtuose enciklopedinio ar akademinio pobūdžio leidiniuose“ (p. 6). Knygos autorė derina teatrologines ir muzikologines kompe-

tencijas, lygiaverčiai tiria dramos ir įvairių muzikinių žanrų teatrą.

Pirmą kartą skaitytojams pateikiamas Vilniaus miesto teatro istorijos tyrimas, atliktas iš lietuviškosios perspektyvos, sugrąžina 130 metų trukusį Vilniaus miesto teatro istorijos reiškinių į Lietuvos kultūros istoriją. Autorė pripažįsta, kad toks tyrimas yra būtinas, nes tiek to meto sudėtingos politinės situacijos, tiek vėlesni tyrimai buvo stipriai ideologizuoti. Pasak Bakutytės, „menininkas, institucija ar šalis, būdami natūralios to meto daugiakultūrės sąmonės ir erdvės subjektais, vėliau (ir ilgą laiką) tampa kultūrinio ir tautinio separatizmo objektais, galimybė didesnėms kaimyninėms valstybėms manipuliuoti ir kūrėju, ir institucija, ir (per juos) mažesne valstybe. Lenkijai Lietuva XIX a. pirmojoje pusėje buvo geografinė sąvoka, t. y. ta pati Lenkija su savita „lietuviška“ praeitimi, antroje pusėje (po 1863) – Rusijos imperijos užkampiu. Carinei Rusijai depolonizuojant Lietuvą ir Vilnių, buvo parankiau Lietuvos istoriją sieti ne su Lenkija, bet su senąja Rusia. Sovietinei Rusijai neberekėjo depolonizuoti Vilniaus, todėl, siekiant menkinti Vilniaus ir apskritai Lietuvos valstybingumo bei kul-

tūros istoriją iki sovietmečio, „buvo teigiama, kad XIX a. Vilnius – tai buvusi tamsi Lenkijos provincija arba sovietinės Rusijos besąlygiškai niekintų carų imperijos užkampis“ (p. 16). Bakutytės veikalas, šią problemą sprendžiantis teatro istorijos lygmenyje, esmingai praturtina panašaus pobūdžio kultūros istorikų, literatūros tyrinėtojų, istorikų tyrimus. Trečiasis veikalas aspektas – probleminis, parodantis, kiek daug tekstų ir kultūros reiškinių dar yra neįtraukta į Lietuvos kultūros istoriją, nereflektuota iš lietuviškos tapatybės perspektyvos.

Šios recenzijos tikslas – Bakutytės knygoje pateikto Vilniaus miesto teatro 130 metų istorijos išsamaus ir unikalios tyrimo analizė.

Knygą sudaro šeši skyriai, kurie chronologiškai organizuoja gausią medžiagą. Pirmame skyriuje „Aplinkybių lemtis ar dėsningumas (1785–1816)“ pristatoma priešistorė, liudijanti „teatro meno raidos tęstinumą bei kurtas tradicijas“, turėjusias reikšmės miesto teatro radimuisi (p. 27), Vilniaus miesto teatro steigimo aplinkybės, pirmoji trupė, pirmoji teatro reforma. Priešistorės apžvalgoje akcentuojami profesionalios muzikos, Lietuvos kunigaikščių teatrų, Jėzuitų mokyklų, didikų rūmų bei bajorų dvarų teatrų reiškiniai (skaitymą palengvina visoje knygoje ryškesniu šriftu išskirti svarbesni įvykiai, vietos, reiškiniai, asmenvardžiai). Kultūros, literatūros istorikų dėmesio verti nuo 1795 m. teatro repertuare pasirodę vietinių rašytojų kūriniai. Iškilus šio laikotarpio rašytojas, kurio draminiai kūriniai turėtų būti išversti į lietuvių kalbą, – Trakų rotmistras, rašytojas, visuomenės veikėjas Wincenty Ignacy Marewiczius,

skleidęs pažangias švietėjiškas luomų lygybės, valstiečių išlaisvinimo idėjas: „Dora Meilė“ (išsp. 1787), „Viskas baigiasi projektu“ (išsp. 1795), „Meilė visus sulygina“ (išsp. 1796), „Poliusė, račiaus dukra, arba Išlaisvinta laisvė“ (išsp. 1797) ir kt.

Priešistorės apžvalga atskleidžia baltais teatro ir literatūros istorijos dėmes, į lietuvių kultūros istoriją vis dar neįtrauktą Lietuvos kunigaikščių teatrų, didikų rūmų teatrų, bajorų dvarų teatrų paveldą, repertuare buvusių lietuviškos tematikos draminių kūrinių vertimų į lietuvių kalbą stoką. Išsamiau reflektuotas tik Jėzuitų teatrų laikotarpis: Vandos Zaborskaitės, pratęsusi Mykolo Biržiškos tyrimus, monografija *Prie Lietuvos teatro ištakų: XVI–XVIII a. mokyklinis teatras* (1981), Jūratės Trilupaitienės *Jėzuitų muzikinė veikla Lietuvoje* (1995), Eugenijos Ulčinaitės parengti dramų vertimai *Lietuvos jėzuitų teatras: XVI–XVIII amžiaus dramų rinktinė* (2008). Kitus Lietuvos teatrų etapus pirmieji pradėjo tirti muzikologai: XVII a. pirmosios pusės operos teatras pristatomas Trilupaitienės parengtame veikalė *Opera Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmuose* (2010), kuriame publikuojami autentiški libretai bei jų vertimai į lietuvių kalbą. Kitus teatro raidos etapus paliečia Laima Kiauleikytė monografijoje *XVIII a. II pusės – XIX a. muzikinė Lietuvos dvarų kultūra: stiliaus epochų sankirtose* (2008).

Antroje knygos dalyje „Klasikinės tragedijos šventovė ar romantiškos slėpinių buveinė (1816–1831)“ aptariamos teatro kritikos formavimosi prielaidos, kritikų, recenzentų keltos problemos, Romantizmo apraiškos dramaturgijoje ir teatre, kontroversiškai sutiktas melodramos žanras, operos spektaklių recenzijos,

repertuare pasireiškęs susidomėjimas Lietuvos istorija. Atidaus literatūrologų žvilgsnio vertos yra Bakutytės išskleistos sąsajos tarp Vilniaus miesto repertuaro kūrinių ir Adomo Mickevičiaus kūrybos. XIX a. lietuvių kultūros savastimi turėtų tapti į lietuvių kalbą išverstos dramos: Euzebiuszo Słowackio „Kražių studentai, arba Patriotizmo įkarštis Žemaitijoje“ (past. 1812), istorinė melodrama „Vytautas, didysis Lietuvos kunigaikštis, arba Gardino apsuptis“ (past. 1819), Alojzyo Felińskiego tragedija „Barbora Radvilaitė“ (past. 1819), patriotizmo, aukojimosi tėvynei idėjas skleidusi Vilniaus miesto teatro aktoriaus Kajetano Nowińskiego tragedija „Minsko apsuptis, arba Meilė Tėvynei“ (išsp. 1820), Johannos Franul von Weisenthurnos melodrama „Lietuvių ištikimybė ir narsa“ (past. 1821), „Plėšikai Panerių kalnuose prie Vilniaus“ (past. 1827), Emilio Deryngo parašyta drama „Pajauta“ pagal Felikso Aleksandro Bernatowicziaus romaną „Pajauta, Lizdeikos duktė, arba Lietuviai XIV amžiuje“ (išsp. 1854) ir kt. Lietuviškos tematikos kūrinių korpusą Bakutytė papildė Karaliaučiaus miesto teatre rodytais kūrinių iš senovės lietuvių ir prūsų istorijos, kurie galėjo būti žinomi ir Didžiajai Lietuvai: simfoninė drama „Herkus Mantas“, pjesė „Vaidotas, Lietuvos kunigaikštis“, pagal Richardo Wagnerio muziką pastatyta istorinė-romantinė drama „Paskutinis pagonių sąmokslas Prūsijoje, arba Vokiečių ordinas Karaliaučiuje“ ir kt.

Trečioje dalyje „Permainos: Kur link? (1831–1845)“ tiriama sunki teatro padėtis posukiliminiu laikotarpiu. Lietuviška tematika išnyra rankraštiniu pavidalu, – ranka rašytoje knygelėje, kuri tikriausiai

ėjo iš rankų į rankas, užrašyta daina, kurioje lietuviai kviečia į kovą: „Girdi, ką dainuoja lietuviai? / Už ginklų, jau laikas, už ginklų“ (p. 141). Po sukilimo nuolatinio valdžios „rūpesčiu“ tapo rusų teatro steigimas (rusų kalba pradėta vaidinti 1844 m. Rotušėje). Priešindamasi rusifikacijai, Vilniaus miesto teatro trupė skubėjo versti pjeses į lenkų kalbą, kurios pasirodydavo scenoje, pagal premjerų datas neatsilikdamos nuo Paryžiaus teatrų. Kaip programinis Romantizmo epochos tekstas, išdėstantis požiūrį į šio laikotarpio pakitusį dramų žanrą, teigiantis lietuviškos tematikos kūrinių svarbą, skaitytojui pristatomas Deryngo straipsnis, publikuotas kartu su drama „Pajauta“. Autorius kviečia kurti dramą ne pagal populiarius užsienio autorių kūrinius, o „savo kraštiečių romanų pagrindu“ (p. 172). Su romantine aistra kalbama apie rašytojo tikslą: „Rasčiau [„Pajautą“] kaip išimylėjęs, kuris siekia, kad tai, ką jis myli, būtų visiems žinoma, kad tyra lietuvė mergina stovėtų kaip karalienė tarp visų „Muškietininkų“ ir „Paryžiaus paslapčių“ chaoso (teatre populiarios užsienio rašytojų romanų inscenizacijos – aut. pastaba)“ (p. 173).

Ketvirtoje dalyje „Dvikalbė tikrovė. Veiklos ir kūrybinės raiškos metmenys (1845–1864)“ tiriamas paskutinis dvikalbio teatro etapas. Tuo metu būta ketinimų įsteigti Vilniuje nuolatinį prancūzų teatrą, buvo angažuojamasi sudaryti repertuarą iš dramų, „kurios laikytos geriausiomis Paryžiuje“ (p. 177). Nuosekliai rekonstruojami ryškiausių asmenybių to meto teatre portretai: rašytojas, poetas ir dramaturgas Władisławas Syrokomla, kurio net šeši kūriniai buvo pastatyti Vilniaus scenoje; filaretas Antonis Edwardas Ody-

necas, Mickevičiaus bičiulis, teatre debiutavęs būdamas devyniolikos, lietuviškos tematikos repertuarą praturtino populiaria dramine poema „Barbora Radvilaitė, arba Žygimanto Augusto vadovavimo pradžia“ (past. 1860), Albina Gabrjela Günter-Puzynina, teatrui rašiusi komedijas, pasak veikalo autorės, „žiūrovui miela tematika – čia garbinama Vilniaus bei jo apylinkių, visos Lietuvos gamta ir žmonių dora“ (p. 190). Išsamus tyrimas skirtas Stanisłavo Moniuszkos teatrinei veiklai Vilniuje (p. 191–218), atskleidžiama jo muziką esmingai paveikusi senovinių lietuvių liaudies dainų vertė. Pateikiami paties Moniuszkos argumentai, užrašyti artimo bičiulio: „keliauju po Žemaitiją, mane įkvėpė paprastų žmonių dainų dvasia ir aš ją nejučiomis išliejau visuose savo kūrinuose, saugodamas kaip šventą seniausių laikų palikimą ir kaip akivaizdžiausią įrodymą, kad lietuviams poezija yra įgimta“ (p. 193). Bakutyte analizuoja pirmąsias Moniuszkos operas, likusias rankraščiuose, itin įdėmiu žvilgsniu tiria lietuviškos tematikos kūriniais parašyta muzika: Józefo Ignacy Kraszewskio trilogijos *Anafielas* (dainos iš Lietuvos padavimų) pirmajai knygai „Vytuolio rauda“, Mickevičiaus *Vėlinėms* (pagal antrąją dalį), atliekama detali trijų lietuviškos mitologijos kantatų „Milda“, „Nijolė“, Krūminė“ literatūrinė ir muzikinė analizė.

Šiame poskyryje pasakojama vienos dainos istorija yra iškalingas kultūrinės tapatybės peripetijų liudijimas. Prie šios istorijos verta stabtelėti. Autorė pademonstruoja, kaip, laikui bėgant, keičiasi požiūris į lietuviškos tematikos kūrinius ir... kaip keičiasi patys kūriniai (p. 207–208). Moniuszka sukūrė muziką dainai

„Lietuvių žygio daina“ pagal Syrokomlos eiliuotos apysakos „Piaštų dukra“ aštuntąją sceną, kurioje pasakojama apie drąsiai jojančius lietuvius, kurie „išgąsdino ir išvijo lenką“, juos pamatęs „Gdansko kryžiuotis net pabalo“. „Lietuvių žygio daina“ buvo išspausdinta 1876 m. Varšuvoje, po 20 metų pasirodžiusiame naujame leidime daina pavirto „Rugių pjovėjų daina“ apie linksmai dainuojančius pjovėjus. XX a. pradžios lietuvių ir lenkų emigrantų buvo dainuojamas pirmasis variantas, kuris buvo populiarus ir tarpukario Lietuvos chorų repertuare, daina buvo pritaikyta 1921 m Lietuvos aktualijai – Klaipėdos vadavimui. „Šis unikalus pavyzdys parodo, – apibendrinama vienos dainos istorija, – kad XX a. pirmosios pusės lietuviui ir S. Moniuszko, ir W. Syrokomla buvo labiau savi nei XX a. pabaigos ir XXI a. pradžios lietuviui“ (p. 208). Veikalo keliami kultūrinio susvetimėjimo problema vis dar yra opi, nors per pastaruosius dešimtmečius siekiama užpildyti sovietinės ideologijos išcenzūruotos Lietuvos kultūros istorijos baltąsias dėmes, – pamažu susigrąžinamas daugiakultūris LDK, ATR, jų tradicijas išlaikęs vėlesnio laikotarpio kultūros paveldas, šiuo požiūriu atnaujinama mokyklinė progama, svarbią istorinę misiją atlieka šis veikalas.

Penktoje dalyje „Vertų svarstyklėse (1864–1894)“ tiriama itin sudėtingas, labiausiai represijų gniaužiamos kultūros laikotarpis. Po sukilimo uždraudus lenkų kalbą, teatre dominuoja muzikiniai spektakliai, koncertai, iš repertuaro išnyksta lietuviškos tematikos kūriniai. Paskutinais XIX a. dešimtmečiais prasideda intensyvus teatrinio sąjūdžio metas. Teatro kritikoje vyrauja polemika dėl operetės,

diskutuojama, kas turėtų dominuoti teatro repertuare – opera ar drama. Šeštoje dalyje „Amžių sandūroje: sceninio meno stilių sankirtos (1894–1915)“ aptariamas teatro modernėjimas, spektakliai pagal naujosios dramos (Antono Čechovo, Henriko Ibseno ir kt.) kūrinis. Kaip ir kiekviename skyriuje, tarp rekonstruotų biografijų, pristatančių žymiausių aktorius, antreprenierius, dainininkus, šokėjus, muzikantus, kompozitorius, dramaturgus, šioje leidinio dalyje atskleidžiami glaudūs Rusijos teatro reformatorės Veros Komisarževskajos ryšiai su Vilniumi, Lietuva, lietuvių kilmės asmenimis. Kultūrinio gyvenimo įvairovės spektre ryškiai sužiba 1903 m. įvykis – Maurice'o Maeterlincko trupės gastrolės Vilniuje, kai visame mieste „daugiau apie nieką nekalbėta“. Deja, Maeterlincko trupė į Vilnių neatvyko. Tarsi dokumentiniame filme atkurta 1905–1906 m. atmosfera: demonstracijos, mokyklų streikai, revoliucinė nuotaka, kuri persismelkia ir į teatro sceną bei žiūrovų salę. Scenoje pasirodo iki tol nematyti personažai – gimnazistai, įvedama nauja tema – moksleivių, pedagogų, tėvų santykiai. Publika audringai reaguoja į spektaklius: „akademiniam jaunimui pareikalavus, prieš trečiąją veiksmą grojo *Marselietę*, nors „galerija“ ir giedojo *Varšuvietę*, kurios metu visi buvo raginami atsistoti, per pertrauką skambėjo *Marselietė*“. Sceną išvydo Rusijoje ir Vokietijoje drausta Gerharto Hauptmanno pjesė „Audėjai“, Leonido Andrejevo „Gaudeamus“ – pjesė apie studentus, 1905 m. leidus vaidinti lenkų kalba, žiūrovai išvydo Adomo Mickevičiaus „Vėlines“, kurias inscenizavo Stanislavas Wyspańskis, lenkų trupių repertuaruose vėl atsirado lietuviškos

tematikos kūriniai: Alojzio Feřinskio „Barbora Radvilaitė“, Hieronimo Druckio-Lubeckio „Taip mirdavo lietuviai“, Juliuszo Słowackio „Mindaugis, Lietuvos karalius“ ir kt. Gastroliuojanti lenkų trupė parodė žymiausio „Jaunosios Lenkijos“ dramaturgo ir dailininko modernisto Wyspiańskio garsiąją dramą „Vestuvės“.

Svarbus knygą baigiančios dalies akcentas – etninėse bendrijose prasidėjęs mėgėjų teatro sąjūdis. 1905 m. įvyko pirmasis Vilniuje viešas lietuvių spektaklis „Amerika pirtyje“ (vasario 6 d.), 1906 m. miesto salėje pastatyta Miko Petrausko opera „Birutė“ (spalio 24 d.). Muzikos istoriją kiek pakoreguoja šešiolikmečio Juozo Tallat-Kelpšos muzikinės melodramos „Linų šventė“ premjera, 1905 m. įvykusi Pranciškonų vienuolyne, metais anksčiau nei pirmąją lietuviška opera laikoma Petrausko „Birutė“. Vilniaus miesto teatro scenoje parodomas spektaklis pagal Aleksandro Fromo-Gužučio pjesę „Eglė žalčių karalienė“, kurioje skambėjo Tallat-Kelpšos muzika. Spaudos vertinimai itin palankūs, stebinantys emocionalumu. „Toks spektaklis Vilniaus scenoje – tai kažkas nauja, neįprasta. Vilniaus publika dar nematė tokio veikalo – fantastinio ir tuo pat metu realistinio istorine prasme. Nematė šios tautos senovės gyvenimo, tautos, kuri buvo šios šalies šeiminkė, o jos širdis, sostinė – Vilnius“, – rašoma rusų kalba leistame laikraštyje „Severo Zapadnyj golos“. Vilniaus miesto teatro salėje pakaitomis vaidino lietuvių ir žydų mėgėjai, vokiečių-žydų mėgėjų trupė, apie 1907 m. iniciuoti mėgėjiški baltarusių spektakliai. „Tautinių bendruomenių kultūrinis gyvenimas Vilniuje buvo tikrai įvairus. Būdingas

(gal tik Vilniuje toks ryškus) reiškiny – tos pačios dienos vakarą keliose miesto vietose vykstantys spektakliai įvairiomis kalbomis“ (p. 409).

Profesionaliame teatre plinta „pavojin-gas“ repertuaras, prasprūdes pro cenzūros tinklą: Friedricho Schillerio „Wilhel-mas Tellis“, Maksimo Gorkio „Dugne“, „Barbarai“, Semiono Juškevičiaus trilogi-ja *Žydai* – „Badas“, „Mieste“, „Karalius“ ir kt. Meninė naujovė – simbolistinių pjesių spektakliai. Visuomenės intelektualinį gy-venimą praturtina viešų paskaitų sąjūdis, paskaitos pristatomos ir komentuojamos periodinėje spaudoje, tad jų informacija ir idėjos pasiekia ne tik vilniečius, bet ir kitur gyvenančius skaitytojus.

„Pabaigos žodyje“ apibendrinama Vil-niaus miesto teatro, kurio veiklą nutrau-kė Pirmasis pasaulinis karas, reikšmė lietuvių kultūrai: „Vilniaus miesto teatro repertuaras, aktorinis menas, režisūros ieškojimai buvo pažinūs lietuvių inteli-gentijai, kurios siekį kurti tautinį teatrą blaškė istoriniai sukuriai. Nauja epocha atnešė Lietuvai savo nepriklausomą vals-tybę ir tautinį teatrą kaip nacionalinę kul-tūros instituciją“.

Leidinio pabaigoje pateikiami priedai supažindina su muzikos fragmentais (ro-mantinė melodrama „Šmėklos“, Andrze-jaus Listowskio opera-vodevilis „Mūsų senelės papūgos“, Ludwiko Nowickio dra-minė-muzikinė fantazija „Naktis kapinė-se“ (1860), Leonido Andrejevo „Žmogaus gyvenimas“, Semiono Juškevičiaus lyrinė drama „Miserere“). Pateikiama plati 22 puslapių santrauka anglų kalba.

Monografijoje derinami įvairūs mokslinės literatūros žanrai. Pateikta itin gausi ir preciziška faktografija veikalui suteikia

mokslinio žinyno bruožų. Virš faktografi-nio lygmens iškyla dramos ir muzikinių žanrų spektaklių teatrologinis ir muziko-loginis tyrimas, monografiškai išryškinan-tis teatro estetikos kaitą, meninio lygio pakilimus ar nuosmukius. Knygos teks-tui ypatingos įtaigos suteikia trečiasis sluoksnis – gyvas kultūrinio ir politinio gyvenimo, Vilniaus miesto atmosferos, teatro spektaklių, miesto architektūros sukeltų įspūdžių autentiškumas, pasitel-kiami amžininkų įspūdžiai iš kelionių po Vilnių, laiškų, dienoraščių ir pan. Novato-riškiausias tyrimo aspektas yra lenkakal-bio ir rusakalbio Vilniaus miesto teatro fenomeno sugražinimas į daugiatautės ir daugiakultūrės Lietuvos kultūros istoriją, įvairių kultūrų sampnyoje parodant lietu-viškąją tapatybę. Autorės žodžiais tariant, „ypatingas dėmesys kreipiamas lietu-viškos tematikos kūriniams repertuare, Lietuvoje gimusių ar ilgiau joje gyvenusių menininkų kūrybai“ (p. 7).

Minėti veikalo lygmenys verti platesnio aptarimo. Kruopštus darbas archyvuose yra retokai pasitaikantis reiškiny, daugu-ma tyrėjų mieliau renkasi kitą kelią – in-terpretuoja jau surinktus ir susistemintus duomenis. Tyrimas grindžiamas archyvi-ne medžiaga. Faktografija surinkta iš pe-riodinėje spaudoje publikuotų straipsnių teatro temomis, iš teatro afišų fondo tei-kiamų duomenų, iš gausybės archyvinių dokumentų, susijusių su teatro steigimo, pertvarkymo, trupių sudėties, finansų klausimais ir pan. Bakutytė rekonstruoja chronologinę Vilniaus miesto teatro raidą, teatre kūrusių ryškesnių asmenybių bio-grafijas (daugelis jų skelbiamos pirmą kar-tą). Knygos autorė medžiagą tyrimui rinko trylikoje archyvų: aštuoniuose Lietuvos

archyvuose, muziejuose, bibliotekų retų spaudinių, rankraščių skyriuose, JAV – Lituanistikos tyrimų ir studijų centro J. Žilevičiaus ir J. Kreivėno muzikos archyve Čikagoje, Lenkijos archyvuose, – Varšuvos muzikos draugijos bibliotekoje, Nacionalinės bibliotekos Varšuvoje Rankraščių skyriuje, Rusijos archyvuose Valstybiniame centriname A. Bachrušino teatro muziejuje, Rusijos valstybinėje bibliotekoje Maskvoje. Medžiaga sukaupia iš 38 pavadinimų periodinės spaudos leidinių. Tekstą iliustruoja 40 unikalių ir iškalbingų iliustracijų kolekcija. 11 puslapių apima bibliografija lietuvių, lenkų, rusų kalbomis, 29 puslapius – asmenvardžių rodyklė.

Gausi faktografinė medžiaga, surinkta iš įvairių kultūros sričių, padeda autorei kiek įmanoma tiksliau įveikti laiko distanciją ir atkurti Vilniaus miesto teatro gyvenimo įvykius, meninius reiškinius, identifikuoti su juo susijusius asmenis. Bakutytė knygoje neapsiriboja 1785–1915 m. Vilniaus miesto teatro gyvenimo analize. To meto menininkams būdingas mobilumas leidžia Vilniaus miesto teatro laikotarpį susieti su plačiu europiniu kontekstu (aprašomos Vilniaus miesto teatro bei Vilniuje vykusios teatro, muzikos menininkų gastrolės). Autentiškos medžiagos surandama pačiose įvairiausiose srityse. Pavyzdžiui, turėdama tikslą parodyti, kad okupacijos metais buvo ieškoma laisvės apraiškų, autorė pateikia autentišką Druskininkų kurortinės atmosferos liudijimą, kurio autorius Julianas Titius intuityviai susieja laisvės idėją, esmingą LDK, ATR piliečiams ir Vilniaus miesto teatrą, kaip neatsiejamą miesto laisvės komponentą:

Vasara Druskininkuose. Čia suvažiuodavo iš Lietuvos ir Voluinės. Ten vykdavo tikriausias vasaros karnavalas, kuris visuomet pasibaigė santuokomis. Tarsi kokioje stebuklingoje saloje čia karaliavo laisvė; nors nebuvo jokios policijos, bet vyravo tvarka ir taika. Dr. Wolfgangas, Vilniaus universiteto profesoriaus sūnus, leido periodinį leidinį „Druskininkų šaltinių undinė“. Vasaros sezoną atvykdavo Vilniaus teatras. Vidury miesto, parke, prieš mūrinį pastatą, buvo keli paviljonai, gėlynai. Šią vietą vadino *Palais-royal* (p. 148).

Pagrįsdama 1904 m. Vilniaus miesto kultūrinio gyvenimo intensyvumą, ryšius su supančiu pasauliu, autorė pasitelkia transporto istorijos duomenis: „geležinkelio maršruto Vilnius–Sankt Peterburgas grafikas rodo, koks buvo intensyvus traukinių judėjimas: keturiolika traukinių per parą (ten ir atgal). Maršrutu Vilnius–Varšuva kursavo šeši traukiniai per parą“ (p. 356).

Vilniaus miesto teatras daugeliui buvo tarsi tramplinas į pasaulinę šlovę, – pateikiama išvada, apibendrinus teatro menininkų biografijas. Tarp daugybės Bakutytės atkurtų, su Vilniaus miesto teatru susijusių asmenų biografijų išsiskiria įspūdinga Veros Komisarževskajos gyvenimo istorija (p. 311–314, 374–387).

Biografinės, dokumentinės detalės sušildo faktografinį pasakojimą, kuris laikui bėgant, gausėjant dokumentinės medžiagos duomenų, įgauna vis „aukštesnę temperatūrą“. Taip pristatydama 1907 m. Komisarževskajos teatro gastroles Kaune ir Vilniuje, autorė pateikia vieną pasakojimą, kuris pagrindžia trupės aktorių ypatingumą: „Trupėje vaidino Natalija Volochova, aktorė, kurios žavesio įkvėptas Aleksandras Blokas sukūrė

daugelį eilėraščių ir pjesių“ (p. 378). Konkrečius faktus autorė palydi didesnės apimties autentiška medžiaga. Pateiksiu ilgesnę citatą, kad įtikinamiau apibūdintiau vieną iš Bakutytės metodų, kuris moksliniam tyrimui suteikia ir papildomos faktografinės informacijos, ir atkuria menininkų bendruomenėje tvyrojusią atmosferą, ir atskleidžia netikėtas lituanistinės medžiagos atodangas. 1906 m. Vsevolodas Mejerholdas pradėjo dirbti Komisarževskajos teatre režisieriumi, tu pačių metų rugsėjį abu menininkai lankėsi Kaune ir Vilniuje. Komisarževskaja vaidino Norą Ibseno „Lėlių namuose“, Mejerholdas repetavo to paties autoriaus „Hedą Gabler“. Laiške žmonai, rašytame iš Kauno, režisierius pasakoja apie „Hedos Gabler“ interpretacijoje iškilusias... deivės Mildos paieškas:

Kaunas – siaubingas miestas. Viena gatvė, kurios viena puse slenka kaip juoda, purvina juosta susikrimtę, sudulkėję žmonės, lipdami vieni kitiems ant kojų, užmindami šleifus. Aš niekur negalėjau rasti mitologinės deivės Mildos. Bet kai šiandien mes perėjome į kitą Nemuno pusę ir per kažkokį tankiai klevais ir ąžuolais užaugusį skardį pakilome į aukštą aukštą kalną, kai nuo jo pažvelgėme į miestą ir Nemuną, sušukome iš džiaugsmo: deivė Milda čia!! Pradingo namai, gatvės, žmonės. Baltomis ir raudonomis dėmėmis, baltomis ir raudonomis juostomis stiebėsi į dangų bažnyčios su jų vargonais ir smilkalais. Nemunas sustingo, ir ruduo aukse nebijojo mirti. Auksas skambėjo, auksas virpėjo, auksas svaigino, mirštančio rudens auksas. Mes nenorėjome vaikščioti pramintais takeliais. Mes kabarojomės stačiais skardžio šlaitais. Priekyje Hedda Gabler, paskui ją Thea, po to Lóvborgas, toliau tas, kuris nori sujungti šių asmenų sielas į vieną mirštančią harmoniją auksinio Rudens fone. Auksinis ruduo! Jo

mirštančiame riksmo šviesios Mildos balsas! Ne jau „Hedda Gabler“ čia savęs neras?! Čia, kur nevaikštoma pramintais takeliais? (p. 377–378)

Meistriškai sustygavusi įvairiabalį autentiškų balsų skambesį, autorė knygoje sukuria savotiškus „kanalus“, kurie leidžia skaitytojui patekti į „aną“ epochą, matyti kito akimis, jausti kito emocijas. Toks faktų ir ekspresyvių dokumentinių fragmentų derinys knygos adresatų lauką praplečia toli už besidominčiųjų teatro istorija.

Veikalas atspindi suintensyvėjusį dėmesį daugiataučio Vilniaus miesto kultūrai. Bakutytės atliktas Vilniaus miesto teatro ir jo kultūrinio konteksto tyrimas, apimantis 1785–1915-uosius, papildoma literatūros istoriko Mindaugo Kvietkausko monografijoje aptariamą literatūrinį-kultūrinį aspektą – *Vilniaus literatūrų kontrapunktai. Ankstyvasis modernizmas 1904–1915* (2007), Laimono Briedžio tyrimą, sutelkusį autentiškus Vilniaus svečių įspūdžius *Vilnius – savas ir svetimas* (liet. k. 2011), Tomo Venclovos *Vilnius. Asmeninė istorija* (2011) ir daugelį kitų.

Esminis veikalo originalumą ir tyrimo naujumą atskleidžiantis bruožas – lituanistinių aspektų paieška, apimanči lietuviškos tematikos kūrinių teatro repertuare analizę, dėmesį Lietuvoje gimusių ar ilgiau joje gyvenusių menininkų kūrybai. Bakutytė susintetina lenkų mokslininkų tyrimus, susijusius su Vilniaus miesto teatro istorija, dėmesį sutelkusi į lituanistines realijas, pateikia išsamų Lietuvos kultūros istorijos vaizdą. Atskleidžiamas platus teatro kontekstas, apimantis koncertinį sąjūdį (dramos bei operos trupių viešnagės, solistų koncertai

Vilniuje, Vilniaus miesto teatro gastrolės), viešų paskaitų tradiciją, teatrologijos formavimąsi, XX a. pradžioje Vilniuje suaktyvėjusį lietuvių, žydų, baltarusių mėgėjiško teatro sąjūdį.

Ir paskutinis akcentas, vertinant Bakutytės veikalo reikšmę. Leonidas Donskis išpėja apie *savęs kolonizavimo* pavojų, kuris gresia kultūrai, neįgalinčiai pasauliui pasakoti apie save: „Humanistika yra galimybė papasakoti pasauliui apie save mokslu ir tyrimo formomis, kurios yra modernios ir tarptautinės, bet sykiu persmelktos unikalios šalies kultūrinės savasties. <...> Kol kas mes netapome nykia provincija savo turtingos istorijos ir nepriklausomybės stebuklo dėka. Mes vis dar įdomūs, nes praeitis kalba už mus ir padeda mums. Jei mes neprakalbinsime

savo ateities, mes jos ir neturėsime. Ją mums už mus kurs ir pasakos kiti“*. Bakutytės fundamentalus veikalas į Lietuvos kultūros istoriją sugražina 130 metų trukusį teatrinės kultūros reiškinių – Vilniaus miesto teatro istoriją, prasidėjusią 1785-aisiais, nutrauktą 1915-aisiais. Autorė atskleidžia skaitytojui ir istorijos kūrimo „strategijas“, – kas buvo sąmoningai ar nesąmoningai nutylėta šią temą gvildenusiuose lenkų bei rusų kalbomis išleistuose veikaluose. Atliktas Vilniaus miesto teatro istorijos tyrimas įtikinamai parodo, kokiais pavidalais daugiataučio Vilniaus kultūriniame pavelde skleidėsi ryški lietuviška tapatybė, – tai ir yra šio pasakojimo *sau ir pasauliui apie save* didžiausia vertė.

* L. Donskio blogas. *Džiaugsmingas savęs kolonizavimas*, 2012 05 07, prieiga internetu: <http://blog.delfi.lt/donskis/11003/> [žiūrėta 2012 06 22]